

УДК 378.937

Людмила КУСЯК

викладачка кафедри іноземних мов,

Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, Україна

ORCID ID 0000-0001-9794-0506

kusiakliuda777@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ- ПРИКОРДОННИКІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Статтю присвячено особливостям формування Гендерної культури майбутніх офіцерів-прикордонників на основі провідного досвіду країн Європейського Союзу. У статті проведено аналіз діяльності міжнародних організацій, розроблених ними міжнародно-правових актів та практичних механізмів гарантування й реалізації рівних прав та можливостей чоловіків та жінок. Також висвітлено результати діяльності українських державних органів влади щодо виконання загальноєвропейських норм міжнародного права з питань впровадження та реалізації політики гендерної рівності та недискримінації. Державна прикордонна служба України, як складова сектору безпеки та оборони, активно інтегрує принципи гендерної рівності в усі сфери діяльності відомства, а саме: забезпечує рівний доступ до посад та військових звань для представників обох статей, проводить заходи інформаційно-просвітницької спрямованості з метою популяризації гендерних аспектів серед персоналу відомства, запроваджує нові підходи в освітні процеси

© Кусяк Л.

тощо. Автором узагальнено особливості впровадження гендерної компоненти в усі сфери життєдіяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Прикордонна академія, як вищий військовий навчальний заклад, декларує та успішно впроваджує в життя ідеологію рівності, ставить перед собою за ціль забезпечити формування та розвиток гендерної культури майбутніх офіцерів-прикордонників. Досягнення цієї мети передбачає необхідність включення гендерної складової до освітньо-професійних програм фахових дисциплін; доповнення стандартів вищої освіти гендерними компетентностями; розроблення та імплементацію в освітні процеси певних механізмів забезпечення гендерної рівності: навчальних курсів, практичних тренінгів, семінарів, круглих столів, тощо.

Ключові слова: гендер; гендерна культура; гендерна освіта; майбутні офіцери-прикордонники; європейська та євроатлантична інтеграція.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків залишається одним із безумовних пріоритетів в Україні, оскільки питання рівності та захисту прав людини – це своєрідний знак цивілізованості держави. В цьому контексті важлива роль у формуванні гендерно компетентного суспільства покладається на систему освіти як одного із визначальних чинників формування свідомості. Саме тому, на думку Ю. Яковенко, розвиток освітніх процесів має відбуватись “...на демократичній основі з встановленням принципів рівності, справедливості, толерантності, недискримінації” [1].

У сучасних умовах реформування системи освіти в Україні, як це визначено в основних міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актах [2], [3], [4], [5], [6], значна увага приділяється подоланню гендерних стереотипів, інтеграції гендерних компонентів в освітні процеси, створенню гендерно чутливого освітнього середовища сприятливого для ефективного подолання будь-яких проявів гендерної нерівності чи дискримінації за ознакою статі, а також надання учасникам освітнього процесу вичерпної інформації з питань гендерної

культури та гендерної політики в Україні, Європейському Союзі (далі – ЄС), та у світі в цілому.

Гендерна культура є складовою частиною загальної культури, яку слід розглядати як індивідуально-особистісну характеристику, що включає в себе такі поняття як гендерна компетентність, гендерний світогляд, гендерні ціннісні орієнтації, а також моделі поведінки [7]. Формування гендерної культури відбувається у контексті підготовки фахівців до їх професійної діяльності. Саме тому постає необхідність вивчення гендерної культури майбутніх офіцерів-прикордонників як невід’ємної складової їх професійної культури.

З огляду на євроінтеграційні процеси, які відбуваються в державі та у відомстві зокрема, вкрай актуальним наразі залишається вивчення та впровадження міжнародного та європейського досвіду формування та розвитку гендерної культури фахівців правоохоронних органів в систему підготовки особового складу Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), зокрема в освітньо-професійні програми Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ), Кінологічного навчального центру, Головного центру підготовки особового складу Державної прикордонної служби України імені генерал-майора Ігоря Момота, Навчально-тренувального центру морської охорони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні освіта є невід’ємним правом кожного громадянина, яке гарантується Конституцією України, Законом України “Про освіту” та низкою інших нормативно-правових актів України. Право на освіту забезпечується “...незалежно від віку, статі, раси, стану здоров’я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак” [5].

Проблема рівного доступу до освітніх ресурсів, впровадження та закріплення гендерних підходів в освітньому процесі є предметом вивчення низки зарубіжних та вітчизняних науковців. Загальні питання інтеграції гендерних підходів в освітні процеси, подолання гендерних

стереотипів в системі освіти вивчали: Т. Деділова, І. Токар [8]. Проблему впровадження та врахування ідеї гендерного підходу у вітчизняну систему освіти, як важливої складової узгодження української системи освіти з європейськими вимогами досліджувала С. Гладченко [9]. Особливості впровадження компетентнісного підходу у професійну підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників вивчали О. Діденко, А. Балендр [10], [11] практичні аспекти професійної підготовки персоналу прикордонних відомств країн Європейського Союзу вивчав А. Балендр [12]. Теоретичні, правові та практичні основи забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та інтегрування гендерної рівності в систему сектору безпеки і оборони України вивчали О. Волобуєва, А. В'яткіна, С. Ганаба, О. Гончаренко, В. Мірошніченко [13] та інші.

Не зважаючи на те, що нині вивченню проблеми гендерної рівності у галузі вищої освіти приділяється значна увага, питання створення та впровадження ефективних механізмів формування гендерної культури персоналу складових сектору безпеки та оборони, зокрема майбутніх офіцерів-прикордонників, потребує додаткового вивчення та вирішення.

Метою статті є висвітлення особливостей формування гендерної культури майбутніх офіцерів-прикордонників на основі найкращих європейських та світових стандартів, практик і процедур з питань забезпечення гендерної рівності в закладі вищої освіти Державної прикордонної служби України.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Першим міжнародним документом, який визначив та закріпив принцип рівних прав та можливостей чоловіків та жінок як необхідну умову соціального розвитку та покращення умов життя всіх людей на землі, є підписаний в 1945 році Статут Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН). Відповідно до положень Статуту, ООН задекларувала основні принципи своєї діяльності, серед яких "...утвердження віри в основні права людини, гідність та цінність людської особистості, рівноправність чоловіків і жінок, рівність прав великих і малих націй",

а також "...жодних обмежень стосовно прав чоловіків і жінок брати участь у ролі будь-кого та на рівних засадах в головних і допоміжних органах ООН" [2]. З того часу принцип гендерної рівності став невід'ємною складовою інших міжнародних договорів ООН (Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 "Жінки. Мир. Безпека", Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, інших резолюцій, що стосуються жінок, миру й безпеки), а також спеціалізованих інститутів ООН з прав людини.

Серед ефективних інститутів ООН доцільно виділити структуру ООН Жінки (спеціалізований орган, який відповідає за впровадження політики гендерної рівності, а також розширення прав і можливостей жінок у всьому світі) та Організацію ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Обидві організації займаються проблемами гендерної рівності, забезпеченням рівних прав та можливостей представників обох статей в сфері освіти, науки, культури та інших сферах суспільного життя.

У вересні 2015 року Генеральна Асамблея ООН затвердила ключові орієнтири подальшого розвитку країн в Резолюції "Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року". Резолюція визначає 17 Цілей Сталого Розвитку покликаних задовольнити актуальні потреби людства без шкоди для майбутніх поколінь, серед основних пріоритетів такого розвитку є гендерна рівність (ціль № 5 "Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток") та якісна освіта (ціль № 4 "Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх") [4].

Безсумнівною в забезпеченні гендерної рівності є роль Північноатлантичного альянсу (далі – НАТО). Організацію створено в 1949 році у відповідності до ст. 51 Статуту ООН для колективної оборони країн Північної Америки та Західної Європи. НАТО покликане забезпечити та сприяти стабільному та міцному миру в регіоні, одним з ключових аспектів якого є забезпечення гендерної рівності, розширення прав та можливостей жінок. Розробка, планування, впровадження, моніторинг й оцінка політичного курсу та програм

організації – одні з небагатьох етапів оперативного процесу в які НАТО прагне імплементувати гендерну складову [14].

У 2009 році НАТО було схвалено Директиву 40-1 “Інтеграція Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 та гендерні перспективи в керівній структурі НАТО, в тому числі заходи з захисту під час збройних конфліктів” (далі – Директива). Ключовими аспектами Директиви є чітко визначенні механізми підзвітності та підконтрольності, визначення осіб відповідальних за виконання заходів, підтримка радниць і радників з гендерних питань. Вона включає загальну гендерну політику Альянсу та стосується як міжнародних штабів НАТО так і інших організацій, які з ним співпрацюють. Директива визначає стандарти поведінки Альянсу при здійсненні військових, миротворчих та інших операцій та місій; визначає жінок як суб’єктів забезпечення сталого миру, наголошує на необхідності участі жінок під час вирішення кризових та конфліктних ситуацій, наполягає на збільшенні ролі жінок в військових, миротворчих та інших операціях та місіях будь-якого рівня [13].

Примітним є те, що Директива визнає освіту як важливий інструмент для підвищення рівня обізнаності та сприяння зміни світогляду та поведінки людини. Здобуття кваліфікованої освіти з гендерних питань має передувати будь-яким реформам інститутів безпеки та оборони НАТО, аналізу конфліктів, плануванню та виконанню операцій і місій. Більше того, НАТО та її партнери взяли на себе зобов’язання провести підготовку з гендерних питань всіх категорій військовослужбовців, а також цивільних командирів перед ротацією в зону проведення операцій [15].

З 2013 року питання гендерної освіти та підготовки в НАТО покладається на Скандинавський центр з питань гендеру у військових операціях, де запроваджена значна кількість освітніх програм для військових командирів усіх рівнів, проводиться підготовка радниць та радників з гендерних питань і здійснюється підвищення кваліфікації викладачів та інструкторів вищих військових навчальних закладів [16]. Варто зауважити, що у своїй діяльності центр вивчає не лише інтеграцію гендерної рівності та гендерної рівноваги в збройних силах

НАТО, але й потреби цивільного населення, яке організація покликана захистити. Адже, як зазначив у своєму виступі на семінарі військових лідерів НАТО генерал-лейтенант Ганс-Вернер Вірманн: "...жінки, чоловіки, дівчата та хлопці часто стикаються з різними загрозами й тому мають різні потреби для забезпечення власної безпеки. Нерозуміння цих відмінностей знизить нашу здатність виконувати наші місії" [17].

Одним з інститутів на який покладається збереження миру та розвитку демократії в Європі є Організація з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ). ОБСЄ розглядає широке коло проблем, пов'язаних з безпекою, серед яких: забезпечення прав людини, гендерна рівність, толерантність та недискримінація, відстоювання інтересів національних меншин, демократизація, контроль над озброєннями, проведення заходів щодо зміцнення довіри та безпеки, просування стратегій поліцейської діяльності та управління кордонами, боротьба з тероризмом, тощо.

Водночас ОБСЄ визнає, що "...рівні права та можливості чоловіків та жінок мають важливе значення для сприяння миру, демократії та стабільного економічного розвитку" [18]. ОБСЄ прагне забезпечити рівні права та можливості для представників обох статей, а також впровадити принципи гендерного паритету у політичну та практичну діяльність як самої організації, так і держав-учасниць. Особлива увага приділяється розширенню можливостей жінок, формуванню гендерної компетентності, залучення жінок під час перегляду нормативно-правових актів, а також розробленню дієвих механізмів забезпечення гендерної рівності.

Створена у 2005 році Європейська організація прикордонної та берегової охорони (далі – Фронтекс) з метою координації діяльності національних прикордонних служб та забезпечення надійної охорони зовнішніх кордонів ЄС декларує повагу та захист основних прав кожної людини як безумовний та важливий компонент ефективного інтегрованого управління кордонами. Стратегія організації Фронтекс з питань дотримання основних прав людини 2021 року, з-поміж іншого зосереджується на дотримання гендерної рівності, впровадження

гендерної складової в усіх сферах своєї діяльності, в тому числі дотримання принципу гендерно збалансованої участі під час виконання операцій, які координуються організацією [19].

Питання рівності та захисту прав людини є важливою складовою професійного зростання фахівців-прикордонників та включені до освітніх програм розроблених організацією Фронтекс, а саме: уніфікованих програм підготовки фахівців з охорони кордону (ССС – Common Core Curriculum), спеціалізованих тренінгів та навчальних курсів. Ці програми підготовки встановлюють єдині стандарти до професійних компетенцій для співробітників прикордонних відомств і берегової охорони в Європі, покращують розуміння фундаментальних прав і дозволяють прикордонникам адекватно та своєчасно реагувати на загрози, які виникають [20], [21].

У лютому 2019 року Україна офіційно на державному рівні закрипила “...незворотність європейського та євроатлантичного курсу та взяла на себе зобов’язання забезпечити реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору” [22].

Європейська та євроатлантична інтеграція потребує перебудови усіх соціальних інституцій та процесів, впровадження нових, демократичних принципів, позбавлених будь-яких форм дискримінації, зокрема й гендерних. Таким сьогодні є політичний курс Європейського Союзу, який визнає політику гендерного мейнстрімінгу (gender mainstreaming) як системний підхід до створення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків, подолання гендерної асиметрії в усіх сферах суспільного життя [23].

Україна поступово приводить своє законодавство у відповідність до базових принципів Євросоюзу. Ще з 1981 року країна почала втілювати в життя Міжнародний білль про права жінок, офіційна назва Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Кожні чотири роки Україна представляє Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (далі – Комітету) національні доповіді про хід виконання Конвенції та отримує рекомендації стосовно подальших кроків, яких необхідно вжити в цьому напрямку, таких як: зміни у

законодавстві, у політичному курсі та виконання певних практичних заходів.

У квітні 2021 року Комітетом Верховної Ради України з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва проведено обговорення стану виконання заключних рекомендацій Комітету стосовно результатів впровадження Україною Міжнародного біллю про права жінок. Серед основних здобутків у виконанні Конвенції відзначено нормативно-правове врегулювання таких аспектів як створення та забезпечення діяльності інститутів (радників) з гендерних питань, інтеграція гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у трудових відносинах, тощо.

Окрему увагу слід приділити Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 [3], яка разом з іншими “сестринськими” резолюціями Ради Безпеки ООН складають порядок денний “Жінки, мир, безпека” покликаний підвищити роль жінок у врегулюванні конфліктів та забезпечені ста-лого миру.

У рамках реалізації Україною першого Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2020 року досягнуто таких результатів: надано дозвіл жінкам займати бойові посади у Збройних Силах; урегульовано законодавством питання забезпечення рівних прав і можливостей представників обох статей під час проходження військової служби; дозволено набір дівчат на навчання до військових закладів освіти; проведено низку навчальних та просвітницьких заходів як для представників сектору безпеки і оборони так і для населення; впроваджено дієві механізми захисту жінок, які постраждали від насильства [6].

Однак на цьому робота органів державної влади, складових сектору безпеки та оборони не завершилася і вже в жовтні 2020 року Кабінет Міністрів України затвердив другий Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року. План визначає такі напрямки подальшої діяльності органів: “...забезпечення повної та рівноправної участі представників обох статей у прийнятті рішень на всіх рівнях; запобігання

насильству за ознакою статі; захист прав і врахування потреб постраждалих в умовах конфліктів і після їх завершення, зокрема захист від різних форм насильства та переслідування; врахування особливих потреб жінок і дівчат, у тому числі вразливих категорій” [6].

З метою виконання Національного плану дій кожне відомство сектору безпеки та оборони взяло на себе зобов'язання: створити та забезпечити функціонування “Робочої групи”, а також розробити та забезпечити виконання відповідних відомчих планів з метою реалізації Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека”.

Зокрема, наказом Адміністрації Держприкордонслужби України від 14 квітня 2021 року № ОД-27/0/8-21 було затверджено та введено в дію “План заходів Державної прикордонної служби України з реалізації Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року”, який визначає перелік конкретних практичних заходів відомства спрямованих на підвищення рівня обізнаності персоналу з питань забезпечення рівних прав та можливостей представників обох статей, формуванню гендерно чутливої свідомості та інституційної культури особового складу.

Сьогодні Державною прикордонною службою України пророблено колосальну роботу з питань інтеграції гендерних аспектів в усіх сферах діяльності відомства. Зокрема, запроваджено інститут гендерних радників та гендерних контактних осіб шляхом введення в штатно-посадовий розпис посад помічника з гендерних питань (в Адміністрації Держприкордонслужби та Національній академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького) та позаштатних помічників з гендерних питань (в органах охорони державного кордону). Створено та забезпечено умови для проходження військової служби, здобуття освіти, професійного розвитку та кар'єрного росту жінок. Жінки, на ряду з чоловіками, мають рівні права і можливості під час участі в проєкті “Нове обличчя керівного складу”, де кандидати оцінюються виключно за своїми професійними здібностями, а не за ознакою статі.

Значної уваги також приділяють проведенню інформаційно-просвітницької роботи серед персоналу та суспільства в цілому,

висвітленню інформації про гендерні процеси, які проходять у відомстві в ЗМІ та на офіційних платформах Держприкордонслужби України.

Зокрема, лише у 2021 році [24]:

проведено тематичні тренінгові заняття з курсантками 4 курсу Національної академії під час їх стажування в ОКПП "Київ", спрямованих на формування гендерних компетентностей майбутніх офіцерів-прикордонників;

проведено інформаційно-роз'яснювальну роботу з персоналом Південного та Західного регіональних управлінь, а також Львівського та Одеського прикордонних загонів під час якої роз'яснено, вимоги міжнародного та національного законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей для представників обох статей, поняття гендеру та гендерної рівності розглянуто можливі загрози та ризики, які можуть виникнути у військових колективах (випадки сексизму, вчинення сексуальних домагань), тощо;

розроблено та розповсюджено друковану продукцію (тематичні календарі і щоденники планування) спрямовану на формування гендерної культури персоналу відомства;

прийнято участь у 29-ому навчальному курсі керівного складу для жінок-лідерок Прикордонному Коледжі Керівного Складу ОБСЄ (м. Душанбе, Республіка Таджикистан);

прийнято участь у онлайн Курсі для радників та радниць з гендерних питань, який проводився за сприяння Варшавського Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ.

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького є єдиним в Україні вищим військовим навчальним закладом, який здійснює підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників та має на меті практично інтегрувати державну політику з питань гендерної рівності в освітній процес. З цією метою Національна академія тісно співпрацює з різними державними органами та установами; відповідними структурами сектору безпеки та оборони; науковими організаціями, українськими та міжнародними вищими навчальними закладами; міжнародними організаціями та інституціями, зокрема структурою ООН Жінки, Українським

Жіночим Фондом, ОБСЄ, НАТО, МОМ, Фронтекс; громадськими організаціями (Українська Асоціація представниць правоохоронних органів, Міжнародна Асоціація жінок-поліцейських).

Політика прикордонного вишу визначена Стратегією розвитку Національної академії на період до 2026 року та спрямована на: "... формування всебічно розвинутої особистості, виховання громадянина України, офіцера-патріота, здатного захищати й примножувати цінності держави та громадянського суспільства в умовах інтеграції України у світове співтовариство, спроможного організувати оперативно-службову діяльність органів (підрозділів) охорони державного кордону та здійснювати управління у будь-яких умовах обстановки" [25]. Стратегія з-поміж іншого визначає напрямки подальшого розвитку навчального закладу, деталізує заходи, яких необхідно вжити для досягнення поставлених цілей, серед яких пунктом 3.6 передбачено реалізацію принципу рівних прав та можливостей для представників обох статей, запобігання будь-яким проявам дискримінації, інтеграцію гендерних аспектів в освітню діяльність закладу.

Наразі, гендерна складова імплементується в усі сфери життєдіяльності Національної академії, що сприяє дотриманню рівних прав і можливостей представників обох статей при отриманні вищої освіти, забезпеченню балансу між професійним розвитком та сімейним життям. Серед значних здобутків академії у забезпеченні рівних прав та можливостей чоловіків і жінок слід виділити [26]:

забезпечення рівного доступу до посад, а також до військових звань;

забезпечення рівного обсягу відповідальності під час виконання професійно орієнтованих функцій та завдань;

забезпечення рівних можливостей в кар'єрному рості;

здійснення прозорого розподілу місць проходження служби для випускників з урахуванням рейтингового оцінювання освітньої діяльності;

забезпечення принципу безперервності в проведенні просвітницької та інформаційно-роз'яснювальної роботи серед персоналу академії з метою підвищення рівня обізнаності з гендерних питань;

забезпечення представництва прикордонного вишу у просвітницьких та освітніх заходах на державному та міжнародному рівнях; створення та забезпечення функціонування лабораторії прав людини;

участь у розробці “Методичних рекомендацій з інтеграції гендерних підходів в систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України” [13];

організація та проведення міжнародних науково-практичних конференцій гендерного спрямування.

З 2017 року в Національній академії активно проводяться заходи з впровадження гендерної складової в освітній процес, особлива увага приділяється практичному впровадженню в навчальну програму “Методичних рекомендацій з інтеграції гендерних підходів в систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України”.

Наразі, освітній процес академії доповнено 2 навчальними дисциплінами гендерного спрямування “Основи гендерної рівності” (запроваджена 2020 року для курсантів, які навчаються за освітньо-професійною програмою “Правоохоронна діяльність” (бакалаврський рівень)) та “Гендерна психологія” (запроваджена 2020 року для курсантів, які навчаються за освітньо-професійною програмою “Психологія” (бакалаврський рівень)).

Крім того, в рамках інтеграції гендерних процесів в програму підготовки курсантів та студентів Національної академії, внесено зміни до близько 40 робочих програм навчальних дисциплін, зокрема [27]:

на кафедрі теорії права та кримінально-процесуальної діяльності – “Конституційне право України”, Кримінально-виконавче право”, “Міжнародне право”, “Права людини”, “Кримінологія”, “Актуальні проблеми міжнародного права”, “Право Європейського Союзу”, “Міжнародно-правовий механізм захисту прав людини”, “Міжнародні стандарти правоохоронної діяльності”, “Проблеми конституційного права України”;

на кафедрі іноземних мов – “Іноземна мова”, “Іноземна мова за професійним спрямуванням”, “Практичний курс основної іноземної мови”, “Теорія і практика перекладу з основної іноземної мови”;

“Практичний курс основної іноземної мови (німецької)”, “Спеціальний переклад”, “Практичний курс другої іноземної мови (польської, французької, турецької, румунської, угорської)”;

на кафедрі психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін – “Професійна педагогіка”, “Педагогіка та психологія”, “Соціальна та вікова психологія”, “Диференційна психологія”, “Антропологія”, “Морально- психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності”, “Філософія”, “Соціологія”, “Соціологія, етика, естетика та релігієзнавство”, “Сучасна українська мова та література”.

Також, окремі складові гендерної тематики інтегровано до навчально-методичних матеріалів дистанційних курсів підвищення кваліфікації різних категорій військовослужбовців Державної прикордонної служби України [27]:

“Протидія дискримінації під час проходження прикордонного контролю та доступу до процедури пошуку притулку” для офіцерського складу;

“Основи прав людини. Міжнародне гуманітарне право” для всіх категорій військовослужбовців та працівників;

“Основи прав людини. Міжнародне гуманітарне право” в межах правової підготовки для офіцерів оперативно-тактичного, оперативного рівня, персоналу Національної академії, навчальних та навчально-тренувальних центрів Держприкордонслужби України.

Розглядаючи питання формування гендерної культури майбутніх офіцерів-прикордонників, необхідно зауважити, що гендерна компетентність є невід’ємною складовою формування гендерної культури особистості, і, як визначено в електронному словнику гендерних термінів [28] вона включає: “...1) знання про існуючі ситуації гендерної нерівності, фактори й умови, що їх викликають; 2) вміння помічати й адекватно оцінювати ситуації гендерної асиметрії в різних сферах життєдіяльності; 3) здатність не проявляти у своїй поведінці гендерно дискримінаційних практик; 4) здатність самостійно вирішувати гендерні проблеми і конфлікти, якщо вони виникають”.

Водночас аналізуючи освітньо-професійні програми розроблені в Національній академії для курсантів та студентів різних напрямків

підготовки характерним є те, що вони лише частково передбачають формування ґендерної компетентності [29]. Здебільшого увага зосереджується на отриманні знань про юридичні механізми реалізації політики ґендерної рівності, запобігання ґендерно зумовленому насильству, недопущення будь-яких проявів дискримінації, а подекуди зводяться лише до розгляду в рамках забезпечення та охорони прав і свобод людини. Останнє, на жаль, чітко проглядається в стандартах вищої освіти за спеціальністю 252 “Безпека державного кордону”, яка сьогодні є пріоритетним фаховим напрямом підготовки для Національної академії [30].

Саме тому доречно було б включити ґендерну складову не тільки до соціально-гуманітарних, психолого-педагогічних але й до фахових дисциплін; доповнити стандарти вищої освіти за спеціальністю 252 “Безпека державного кордону”, та й в цілому за іншими спеціальностями такими компетентностями як: “...здатність помічати ситуації ґендерної нерівності; здатність протистояти будь-яким дискримінаційним діям і впливам; здатність своїми діями та вчинками не створювати ситуації ґендерної нерівності” [28].

Отже, на нашу думку, формування ґендерної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника повинно здійснюватися в рамках егалітарної ґендерної культури, адже сучасний стан розвитку суспільства визначає ґендерну культуру як невід’ємну складову професійної культури. Тому для формування нової ґендерної свідомості персоналу, вільної від стереотипів та упереджень, створення єдиних підходів до вивчення ґендерних питань доцільно було б розробити та імплементувати навчальний курс, який би охопив питання забезпечення прав людини, ґендерної рівності, ґендерної рівноваги, толерантності, недискримінації, а також запобігання та захисту від ґендерно зумовленого насильства.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сьогодні ґендерна політика в Україні ґрунтується на забезпеченні рівних прав, свобод і можливостей жінок та чоловіків у відповідності до норм міжнародного законодавства. Ґендерна складова поступово

інтегрується в усі сфери життєдіяльності українського суспільства, зокрема і в сферу освіти. Національна академія, як вищий військовий навчальний заклад, декларує та успішно впроваджує в життя ідеологію рівності, ставить перед собою за ціль забезпечити формування та розвиток гендерної культури майбутніх офіцерів-прикордонників. Для досягнення цієї мети постає необхідність включити гендерну складову до освітньо-професійних програм фахових дисциплін; доповнити стандарти вищої освіти гендерними компетентностями; розробити та імплементувати в освітні процеси певні механізми забезпечення гендерної рівності: навчальні курси, практичні тренінги, семінари, круглі столи, тощо.

Напрямами подальших наукових розвідок вбачаємо дослідження стану сформованості гендерної культури майбутніх офіцерів-прикордонників.

Список використаних джерел

1. Яковенко Ю., Хорошайло О. Гендерний підхід в освітньому процесі у вищій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: Серія: Педагогічні науки*. 2021. № 75–3(182). С. 171–175. URL: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.33> (дата звернення: 19.09.2022).
2. United Nations. (n. d.). UN Charter. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (дата звернення: 19.09.2022).
3. Security Council Resolution on women and peace and security URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SC_ResolutionWomenPeaceSecurity_SRES1325%282000%29%28english_0.pdf (дата звернення: 19.09.2022).
4. United Nations. Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development | Department of Economic and Social Affairs. United Nations. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення: 19.09.2022).
5. Про освіту. Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 19.09.2022).
6. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року. Розпорядження КМУ 28 жовтня 2020 р. № 1544-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 19.09.2022).

7. Шевченко З. (Уклад.). Словник гендерних термінів. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. (2016). URL: <http://a-z-gender.net/ua/genderna-kultura.html> (дата звернення: 19.09.2022).
8. Деділова Т., Токар І. Сучасні реалії впровадження гендерного підходу в системі вищої освіти України. *Наука і освіта*. № 1. С. 107–114.
9. Гладченко С. Проблеми впровадження гендерної політики в освітній галузі сучасної України. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2017. Вип. 2. Ч. 3. С. 153–156.
10. Діденко О. Особливості впровадження компетентнісного підходу у професійну підготовку майбутніх офіцерів у ВНЗ *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2014. № 3.
11. Діденко О., Андрощук О., Балендр А., Маслій М., Білявець С. Використання електронних освітніх ресурсів у підготовці майбутніх офіцерів прикордонних підрозділів. *Information Technologies and Learning Tools* 80. 6(2020): С. 39–57.
12. Балендр А. Професійна підготовка фахівців з охорони кордону в країнах Європейського Союзу: теорія і практика: монографія. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ. 2020. 504 с.
13. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів в систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України : *методичні рекомендації*. URL: https://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/2_viddilu/vvr/01_metodichni_rekomendaciyi_z_integraciyi_gendernih_pidhodiv_v_sistemu_pidgotovki_fahivciv_dlya_sektoru_bezpeki_i_oboroni_ukrayini.pdf (дата звернення: 19.09.2022).
14. Камінська Н., Свешнікова М., Діяльність міжнародних організацій у сфері забезпечення гендерної рівності , *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*: Том 19 № 1(2020) URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/lawjournal/article/view/1215/1219> (дата звернення: 19.09.2022).
15. Політика НАТО / РЕАП щодо імплементації Резолюції 1325 РКБ ООН “Жінки, мир, безпека” та відповідних резолюцій, 1 квітня 2014 р. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_109830.htm (дата звернення: 19.09.2022).
16. Салкуцан С., Кримець Л. Гендерна політика НАТО: історичний аспект і досвід інтеграції. *Наука і оборона*. 2019. № 3. С. 21–24.
17. NATO and EU Military Leadership discuss Gender in Military Operations. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_169962.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 19.09.2022).

18. What we do. (n. d.). Wwww.osce.org. URL: <https://www.osce.org/what-we-do> (дата звернення: 19.09.2022).

19. Code of Conduct for all persons participating in Frontex operational activities - Previous version. (n.d.). Frontex. URL: <https://prd.frontex.europa.eu/document/code-of-conduct-for-all-persons-participating-in-frontex-operational-activities-previous-version/> (дата звернення: 19.09.2022).

20. Балендр А. Уніфікована програма базового рівня для підготовки фахівців з охорони кордону країн Європейського Союзу. *Pedagogical Discourse*, (25), (2018), 17–21.

21. Balendr A., Komarnytska O., & Bloshchynskiy I. Ukrainian border guards interoperability assessment in the framework of common European border guard standards implementation. *Advanced Education*, 2019, P. 35–43.

22. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.09.2022).

23. Council of Europe. (2014). What is gender mainstreaming? Gender Equality. URL: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/what-is-gender-mainstreaming> (дата звернення: 19.09.2022).

24. Реалізація гендерної політики. (n. d.). *Державна прикордонна служба України*. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/Realizaciya-endernoi-politiki/> (дата звернення: 19.09.2022).

25. Стратегія розвитку Національної академії Державної прикордонної служби імені Богдана Хмельницького до 2026 року. URL: <https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/1strateg%D1%8Bya-rozvytku.pdf> (дата звернення: 19.09.2022).

26. Реалізація гендерної політики. (n. d.). *Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*. URL: <https://nadpsu.edu.ua/istoriya-akademii/realizaciya-gendernoyi-polityku/> (дата звернення: 19.09.2022).

27. Результати оновлення навчального матеріалу з урахуванням інкорпорації гендерних елементів в Національній академії (n. d.). *Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*. URL: <https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/9rezultaty-onovlennya-navchalnogo-materialu-z-urahuvanniam-inkorporacziyi-gendernyh-elementiv.pdf> (дата звернення: 19.09.2022).

28. Шевченко З. (Уклад.). (2016). *Словник гендерних термінів*. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. URL: <http://a-z-gender.net/ua/genderna-kompetentnist.html> (дата звернення: 19.09.2022).

29. Освітні проекти. (п. д.). *Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*. URL: <https://nadpsu.edu.ua/osvitnya-diyalnist/osvitni-proekty/> (дата звернення: 19.09.2022).

30. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 252 “Безпека державного кордону” для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Наказ МОНУ від 12 грудня 2018 р. № 1384. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2022/Standarty.Vyshchoyi.Osvity/Zatverdzeni.Standarty/01/31/252-Bezpd.derzh.kord-bak.31.01.22.pdf> (дата звернення: 19.09.2022).

Kusiak L., THE PECULIARITIES OF FUTURE BORDER GUARD OFFICERS’ GENDER CULTURE FORMATION IN THE FRAMEWORK OF EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC INTEGRATION

The article is devoted to the gender culture formation of the future border guard officers on the basis of the leading experience of the European Union countries. The article analyzes the activities of the international organizations, their international legal instruments, and practical mechanisms for guaranteeing and realizing equal rights and opportunities for men and women. The author has highlighted the results of the Ukrainian public authorities’ activity regarding the fulfilment of the European norms of international law on the implementation of the gender equality and non-discrimination policy. The State Border Guard Service of Ukraine, as a component of the security and defense sector, actively integrates the principles of gender equality into all spheres of the agency’s activities. For example, the agency ensures equal access to positions and military ranks for both men and woman, conducts information and awareness-raising campaigns aimed at promoting gender aspects among the agency’s personnel, introduces new approaches to educational processes, etc. The author summarizes the peculiarities of implementing gender component in all spheres of life of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi. The National Academy, as a higher military educational institution, declares and successfully implements the ideology of equality; it aims to ensure the formation and development of the gender culture of the future border guard officers. To achieve this goal, it is required to introduce gender component into the educational and professional programs of special disciplines, to supplement higher education standards with gender competencies, to develop and implement certain mechanisms for ensuring gender equality in

educational processes, namely: training courses, practical trainings, workshops, seminars and round tables.

Key words: gender; gender equality; gender competence; gender culture; gender sensitive environment; gender education; future border guards, European and Euro-Atlantic integration.

References

1. Yakovenko Yu., Khoroshailo O. (2021). *Hendernyi pidkhid v osvithomu protsesi u vyshchii shkoli* [Gender approach to the learning process at higher educational establishments] Zbirnyk prats Klasychnoho pryvatnoho universytetu seriia: Pedagogika formuvannia tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh: Seria: *Pedagogichni nauky*. Vol. 75–3 (182), pp. 171–175. Retrieved from: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.33> (accessed 19 September 2022). [in Ukrainian]
2. UN Charter. United Nations. Retrieved from: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (accessed 19 September 2022). [in English]
3. Security Council Resolution on women and peace and security. United Nations. Retrieved from: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SC_ResolutionWomenPeaceSecurity_SRES1325%282000%29%28english_0.pdf (accessed 19 September 2022). [in English]
4. Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development / Department of Economic and Social Affairs. United Nations. Retrieved from: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (accessed 19 September 2022). [in English]
5. *Zakon Ukrainy "Pro osvitu" №2145-VIII*. [Law of Ukraine on Education no. 2145-VIII]. (2017, 5 September) *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (accessed 19 September 2022). [in Ukrainian]
6. *Rozporiadzhennia KMU "Pro zatverdzhennia Natsionalnoho planu dii z vykonannia rezoliutsii Rady Bezpeky OON 1325 "Zhinky, myr, bezpeka na period do 2025 roku" №1544-r*. [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the approval of the National Action Plan for the Implementation of UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace, Security" for the period until 2025 no. 1544-r]. (2020, 28 October) *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text> (accessed 19 September 2022). [in Ukrainian]
7. Shevchenko Z. (Compiler). (2016). *Slovnnyk gendernykh terminiv*. [Dictionary of gender terms] *Cherkasy: vydavets Chabanenko Yu.*

Retrieved from: <http://a-z-gender.net/ua/genderna-kultura.html> (accessed 19 September 2022). [in Ukrainian]

8. Dedilova T., Tokar I. (2016). *Suchasni realii vprovadzhennia hendernoho pidkhodu v systemi vyshchoi osvity Ukrainy* [Modern trends of implementing gender approach into the system of higher education in Ukraine]. *Scientific and practical journal Nauka i osvita*. vol 1, pp. 107–114. [in Ukrainian]

9. Hladchenko S. (2017). *Problems of implementation of gender policy in the educational sector of modern Ukraine* [Problems of introduction of gender politics in the area of education of modern Ukraine]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii*. Vol. 2, no. 3, pp. 153–156. [in Ukrainian]

10. Didenko O. (2014). *Osoblyvosti vprovadzhennia kompetentnisnogo pidkhodu u profesiinu pidhotovku maibutnikh ofitseriv u VNZ* [Peculiarities of implementation of competence-based approach to professional training of future officers at the higher educational establishment] *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni B. Khmelnytskogo Serii: Pedahohichni nauky*. Vol 3. [in Ukrainian]

11. Didenko O, Androshchuk O., Balendr A., Maslii M., Biliavets S. (2020). *Vykorystannia elektronnykh osvitnikh resursiv u pidhotovtsi maibutnikh ofitseriv prykordonnykh pidrozdiliv* [Electronic educational resources for training future officers of border guard units]. *Information technologies and learning tools*, no. 80(6), pp. 39–57. [in Ukrainian]

12. Balendr A. (2020). *Profesiina pidhotovka fakhivtsiv z okhorony kordonu v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: teoriia i praktyka*. [Professional training of border guards in the European Union: theory and practice]: monograph. Khmelnytskyi: NADPSU. 504 p. [in Ukrainian]

13. Mariia Chekhovska, Natalia Chuprinova, Svitlana Hanaba et al. (2021). *Metodychni rekomendatsii z intehtratsii gendernykh pidkhodiv v systemu pidhotovky fakhivtsiv dlia sektoru bezpeky i oborony Ukrainy* [Guidelines on Integrating Gender Approaches in Training Specialists for the Security and Defense Sector of Ukraine]: Kyiv: PE Klymenko, 288 p. Retrieved from: https://ldubgd.edu.ua/sites/default/files/2_viddiluvvr/01_metodychni_rekomendaciyi_z_integraciyi_gendernih_pidhodiv_v_sistemu_pidgotovki_fahivciv_dlya_sektoru_bezpeki_i_oboroni_ukrayini.pdf (accessed 19 September 2022). [in Ukrainian]

14. Kaminska N., Svieshnikova M. (2020). *Diialnist mizhnarodnykh orhanizatsii u sferi zabezpechennia hendernoi rivnosti* [Activities of International Organiza-

tions in the Field of Gender Equality], *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnurishnikh sprav*: vol. 19 no. 1 Retrieved from: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/lawjournal/article/view/1215/1219> (accessed 19 September 2022). [in Ukrainian]

15. NATO/EAPC Policy for the implementation of UNSCR 1325 on Women, Peace and Security and related resolutions. Retrieved from: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_109830.htm (accessed 19 September 2022). [in English]

16. Salkutsan S., Krymets L. (2019). *Henderna polityka NATO: istorychnyi aspekt i dosvid intehratsii* [NATO gender policy: historical aspect and integration experience]. *Shchokvartalnyi naukovy-teoretychnyi ta naukovy-praktychnyi zhurnal Nauka i oborona*. No. 3. Pp. 21–24. [in Ukrainian]

17. NATO and EU Military Leadership discuss Gender in Military Operations. Retrieved from: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_169962.htm?selected-Locale=en (accessed 19 September 2022). [in English]

18. OSCE: What we do. (n. d.). Retrieved from: <https://www.osce.org/what-we-do> (accessed 19 September 2022). [in English]

19. Frontex: Code of Conduct for all persons participating in Frontex operational activities - Previous version. (n. d.). Retrieved from: <https://prd.frontex.europa.eu/document/code-of-conduct-for-all-persons-participating-in-frontex-operational-activities-previous-version/> (accessed 19 September 2022). [in English]

20. Balendr A. (2018). *Unifikovana prohrama bazovoho rivnya dlya pidhotovky fakhivtsiv z okhorony kordonu krayin Yevropeyskoho Soiuzu* [Common Core Curriculum for Border Guards Basic Training in the European Union Countries]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoyi humanitarno-pedahohichnoyi akademiyi "Pedahohichnyi dyskurs"* vol. 25, pp. 17–21. [in Ukrainian]

21. Balendr A., Komarnytska O., & Bloschynskiy I. (2019). Ukrainian border guards interoperability assessment in the framework of common European border guard standards implementation. *Scientific Journal of Kyiv Polytechnic Institute named after Ihor Sikorskiy "Advanced Education"*, pp. 35–43. [in English]

22. *Konstytutsiia Ukrainy №254k/96-VR*. [Constitution of Ukraine №254k/96-VR] (1996, 28 June) *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 19 September 2022). [in Ukrainian]

23. Council of Europe. What is gender mainstreaming? Gender Equality. Retrieved from: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/what-is-gender-mainstreaming> (accessed 19 September 2022). [in English]

24. *Realizatsiia gendernoi polityky*. [Implementation of gender policy] (n. d.). *Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy*. Retrieved from: <https://dpsu.gov.ua/ua/Realizaciya-endernoi-politiki/> (data zvernennia: 19.09.2022). [in Ukrainian]
25. *Stratehiia rozvytku Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby imeni Bohdana Khmelnytskoho do 2026 roku*. [Development strategy of the National Academy of the State Border Service named after Bohdan Khmelnytsky until 2026] *Natsionalna akademiia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho*. Retrieved from: <https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/1strateg%D1%8Bya-rozvytku.pdf> (accessed 19 September 2022). [in Ukrainian]
26. *Realizatsiia hendernoi polityky*. (n. d.). [Implementation of gender policy] *Natsionalna akademiia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho*. Retrieved from: <https://nadpsu.edu.ua/istoriya-akademii/realizaciya-gendernoyi-polityky/> (accessed 19 September 2022). [in Ukrainian]
27. *Rezultaty onovlennia navchalnogo materialu z urakhuvanniam inkorporatsii hendernykh elementiv v Natsionalnii akademii* (n. d.). [Results of updating the educational material taking into account the incorporation of gender elements in the National Academy] *Natsionalna akademiia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho*. Retrieved from: <https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/9rezultaty-onovlennya-navchalnogo-materialu-z-urakhuvanniam-inkorporatsiyi-gendernykh-elementiv.pdf> (accessed 19 September 2022). [in Ukrainian]
28. Shevchenko Z. (Compiler) (2016). *Slovnnyk gendernykh terminiv*. [Dictionary of gender terms] *Cherkasy: vydavets Chabanenko Yu*. Retrieved from: <http://a-z-gender.net/ua/genderna-kompetentnist.html> (accessed 19 September 2022). [in Ukrainian]
29. *Osvitni proiekty*. (n. d.). [Educational projects] *Natsionalna akademiia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho*. Retrieved from: <https://nadpsu.edu.ua/osvitnya-diyalnist/osvitni-proiekty/> (accessed 19 September 2022). [in Ukrainian]
30. *Nakaz Ministerstva osvity ta nauky Ukrayiny "Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 252 "Bezpeka derzhavnoho kordonu" dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity" № 1384*. [Decree of the Ministry of science and education of Ukraine on the approval of the standard of higher education in specialty 252 "Security of the state border" for the first (bachelor's) level of higher education, no. 1384]. (December 12, 2018). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2022/Standarty.Vyshchoyi.Osvity/Zatverdzhenni.Standarty/01/31/252-Bezp.derzh.kord-bak.31.01.22.pdf> (accessed 19 September 2022). [in Ukrainian]